

**Stefan Cichy, Adam Durak,
Bogusław Nadolski**

Biuletyn liturgiczny

Collectanea Theologica 60/1, 63-74

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN LITURGICZNY

Zawartość: I. MSZAŁ RZYMSKI DLA DIECEZJI ZAIRU. 1. Prace przygotowawcze. — 2. Struktura liturgii Mszy św. w rycie zairskim. — 3. Uwagi na temat posług, postaw i gestów oraz paramentów liturgicznych. II. DUCH SWIETY W CELEBRACJI ZBAWCZEGO MISTERIUM LITURGICZNO-SAKRAMENTALNEGO. 1. Sakramenty chrztu i bierzmowania. — 2. Sakrament Eucharystii*.

I. MSZAŁ RZYMSKI DLA DIECEZJI ZAIRU

Dnia 30.4.1988 r. po długim, prawie 20-letnim okresie przygotowań Kongregacja Kultu Bożego zatwierdziła *Mszal rzymski dla diecezji Zairu*. Jest to pierwszy przykład inkulturacji obrządku rzymskiego po Soborze Watykańskim II. Określa się ją jako „udaną inkulturację”¹. W zeszytcie 247 czasopisma „Notitiae” przedstawiona została długa droga prowadząca do ogłoszenia tej księgi liturgicznej², zaś w zeszytcie 264 tego samego czasopisma znajduje się dekret ogłaszający *Mszal rzymski dla diecezji Zairu*, opis obrzędów Mszy św. zawartych w tej księdze oraz wybrane teksty jej *Ordo Missae*³.

Przedstawimy tu krótko drogę prowadzącą do ogłoszenia tej nowej księgi liturgicznej, strukturę liturgii Mszy św. w tym obrządku oraz uwagi dotyczące posług, postaw i gestów oraz paramentów liturgicznych stosowanych w Zairze.

1. Prace nad przygotowaniem mszału dla Zairu

W czasie VI Zgromadzenia Plenarnego Episkopatu Kongijskiego w 1961 r. stwierdzono, że „liturgia wprowadzona w Afryce nie jest dostosowana do charakteru właściwego jej ludom i pozostaje dla nich obca. Powrót do autentycznej tradycji liturgicznej otwiera drogę do zasadniczego dostosowania jej do świata afrykańskiego. To dostosowanie, ta akomodacja jest tym konieczniejsza, że tradycyjna (niechrześcijańska) wspólnota jest tu zbudowana na bazie religijnej; kult jest istotnym elementem, na którym opiera się zjednoczenie całej wspólnoty. Żywszy i bardziej dostosowany kult może prowadzić do koniecznego pogłębienia wiary”. *Konstytucja o świętej Liturgii* w art. 37—40 dała zielone światło dla adaptacji obrzędów i tekstów liturgicznych w krajach misyjnych.

Pierwsze kroki w kierunku dokonania akomodacji w liturgii w Zairze poczyniono w 1969 r. Dnia 4.12.1969 r. Konferencja Episkopatu Zairskiego prze-

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. Bogusław Nadolski TChr., Warszawa.

¹ K. Zey, *Gelungene Inkulturation*, Gottesdienst 22(1988)184nn.

² J. Evenou, *Rencontre au Zaire avec la Conférence Episcopale*, Notitiae 23(1987)139—142.

³ Congregatio pro Cultu Divino, *Le Missel Romain pour les diocèses du Zaire*, Notitiae 24(1988)454—472.

słała do Kongregacji Kultu Bożego schemat *Zairskiego rytu celebracji eucharystycznej* prosząc o zezwolenie na stosowanie go *ad experimentum*. Po przeanalizowaniu tego schematu w Kongregacji Kultu Bożego odbyło się 30.5.1974 r. wspólne posiedzenie tej Kongregacji i Kongregacji do Spraw Ewangelizacji Narodów, którego przedmiotem była refleksja nad przedstawionym schematem. Dnia 15.6.1974 r. Kongregacja Kultu Bożego zezwoliła na stosowanie wspomnianego obrzędu *ad experimentum* z uwzględnieniem wskazań podanych w 3 *Instrukcji wykonawczej do Konstytucji o Liturgii wydanej w 1970 r.* W 1979 r. ta sama kongregacja zaprosiła Konferencję Episkopatu Zairskiego do szukania rozwiązań dotyczących proponowanego rytu i położenia kresu okresowi eksperymentów, na co Episkopat Zairu odpowiedział przesłaniem do Rzymu dwóch tekstów: *Prezentacja zairskiego rytu celebracji eucharystycznej* i *Teksty zairskiego rytu Mszy św.* Te teksty były przedmiotem studiów konsultorów kongregacji i różnych dykasterii rzymskich. Dnia 2.12.1982 r. po nawiązaniu kontaktu z episkopatem Zairu Kongregacja Kultu Bożego mogła mu przesłać uwagi poczynione przez Kongregację Nauki Wiary. W sierpniu 1985 r. Konferencja Episkopatu Zairu przesłała do Rzymu nowy tekst zatytułowany: *Zairski ryt celebracji eucharystycznej*. Tekst ten znów był przedmiotem studium konsultorów, a także był omawiany w czasie sesji zwyczajnej Kongregacji Kultu Bożego w dniu 3.3.1986 r. Kolejne uwagi dotyczące tego tekstu przekazano episkopatowi w Zairze w dniu 2.9.1986 r.

Uwagami tymi zajęła się specjalna komisja powołana przez episkopat Zairu. Komisja ta przygotowywała także spotkanie z przedstawicielami kongregacji celem dojścia do definitywnych wniosków.

W dniach od 26.10. do 7.11.1986 r. przebywali w Zairze arcbp V. Noe, sekretarz Kongregacji Kultu Bożego i jego współpracownik o. J. Evenou. Odwiedzili oni stolicę Kinszasa, diecezję Kisantu oraz Wyższe Seminarium Duchowne w Mayidi i w Lisala celem zapoznania się z żywością Kościoła w tym kraju afrykańskim, a także z kulturą i duszą afrykańską. Uczestniczyli oni w dwóch uroczystych celebracjach w proponowanym rycie: pierwsza miała miejsce w Lisala w dniu 2.11., a druga w Kinszasa w dniu 5.11. Między tymi dwoma celebracjami odbyły się dwa spotkania robocze delegacji kongregacji i specjalnej komisji episkopatu zairskiego, w skład której wchodziło 4 biskupów i 4 kapłanów. Poczynione zostały jeszcze drobne uwagi rubryczystyczne i dotyczące tekstów. Po przygotowaniu całości tekst adaptacji obrzędu rzymskiego mógł być definitywnie ogłoszony. Stało się to 30.4.1988.

2. Struktura liturgii Mszy św. w rycie zairskim

Struktura ta w kilku miejscach różni się od struktury Mszy św. w obrzędzie rzymskim. Przypatrzmy się poszczególnym elementom obrzędów wstępnych, liturgii słowa i liturgii eucharystycznej, a zauważymy konkretne różnice.

a) Uwertura celebracji, czyli obrzędy wstępne

1° Rola animatora (komentatora)

Przed samym rozpoczęciem celebracji animator (komentator), którym może być zakonnik lub kapłan, spełnia rolę prekursora, herolda: zapowiada to, co ma mieć miejsce i ożywia świadomość wspólnoty, która ma sprawować liturgię. Posługuje się przy tym formułą pozdrowienia, która ma wywołać poczucie braterstwa. Kiedy to konieczne, przedstawia on kapłana i inne osoby spełniające jakieś funkcje liturgiczne. Zaprasza zebranych do powstania z miejsc, a kantorów do rozpoczęcia śpiewu na wejście.

2° Wejście celebransu i usługujących

W procesji wejścia biorą udział wszyscy spełniający funkcje liturgiczne.

Diakon, względnie lektor niesie ewangeliarz, a każdy z usługujących naczynie, którym się posługuje w czasie liturgii.

3° Oddanie czci ołtarzowi

Po przybyciu do ołtarza kładzie się na nim ewangeliarz. Kapłan i wszyscy usługujący stają w pobliżu ołtarza twarzą do ludu i razem oddają cześć ołtarzowi przez głęboki ukłon albo przez ukłęknięcie, albo przez prostrację. Kapłan może także stanąć przy samym ołtarzu i mając ręce złożone w formie litery V tak się skłonić, by czołem dotknąć ołtarza. Gest ten powtarza przy trzech innych stronach ołtarza, podczas gdy koncelebransi i inni usługujący trwają w głębokim ukłonie.

4° Pozdrowienie zgromadzonego ludu

Po zakończeniu śpiewu na wejście kapłan pozdrawia zgromadzonych manifestując w ten sposób obecność Pana, po czym wprowadza krótko liturgię dnia.

5° Stawienie się w obecności Bożej

Aby zbliżyć się do Eucharystii, czynności świętej, zgromadzenie uświadamia sobie swoją małość w obliczu obecności wszechmogącego Boga, który jest źródłem zbawienia. Wzywa się tu także wstawiennictwa świętych. Nie ma w tym miejscu aktu pokuty. Jest on dopiero po homilii.

6° Śpiew aklamacji

Punktem szczytowym stawienia się w obecności Boga jest śpiew *Gloria* względnie inny przewidziany śpiew, który uwielbia Boga za Jego wielkość i dobroć. W czasie tego śpiewu całe zgromadzenie porusza się w rytm melodii, pozostając na miejscu, a kapłan albo jeden z koncelebrujących, względnie diakon okadzają w tym czasie dookoła ołtarz.

7° Modlitwa wejścia, czyli kolekta

W czasie odmawiania przez kapłana kolekty wierni jednoczą się z nim w modlitwie mając rozłożone ręce tak jak on i mówiąc na końcu *Amen*. Jeśli modlitwa ta jest śpiewana, jej zakończenie wierni śpiewają razem z kapłanem.

b) Liturgia słowa

1° Czytania biblijne

Przed każdym czytaniem lektor lub lektorka podchodzi do kapłana znajdującego się w miejscu przewodniczenia i prosi go o błogosławieństwo, a po otrzymaniu go czyni gest wdzięczności. Gest błogosławieństwa lektora podkreśla, że ten, kto czyta słowo w imieniu Boga, nie może tego czynić bez uwierzytelnienia przez tego, który przewodniczy liturgii w imię Chrystusa.

Po czytaniu słowa Bożego lud odpowiada aklamacją.

2° Intronizacja Ewangelii

Przed czytaniem Ewangelii nakłada się kadzidło, po czym kapłan lub diakon pochylony przed ołtarzem odmawia modlitwę, w której prosi o oczyszczenie swoich ust i serca. Z kofei bierze ewangeliarz z ołtarza (diakon prosi celebriansa o błogosławieństwo), ukazuje go wiernym, a oni pozdrawiają Słowo które stało się Ciałem śpiewem *Alleluja* lub innym śpiewem. Procesji z ewangeliarzem do ambony towarzyszą ceterofariusze i animator.

3° Homilia

Na końcu homilii kapłan wzywa zgromadzonych do wyrażenia zgody na usłyszane słowo prowadząc następujący dialog:

Kapłan: Niech ten, kto ma uszy do słuchania...

Lud: słucho...

Kapłan: Niech ten, kto ma serce

Lud: przystaje na to.

Następuje chwila milczenia.

4° Akt pokuty

Słowo Boże wzywa do nawrócenia: do przyłgnięcia do Boga i oczyszczenia serca. To oczyszczenie dokonuje się przez akt pokuty, którego struktura inspirowana jest afrykańskim sposobem mówienia. Akt pokuty może być także w formie pokropienia wiernych wodą święconą w nawiązaniu do chrztu.

5° Znak pokoju

Podobnie jak w liturgiach wschodnich przed złożeniem darów ofiarnych ma miejsce przekazanie znaku pokoju w nawiązaniu do słów z Kazania na Górze (Mt 5, 23). Przekazanie znaku pokoju może się odbyć na różne sposoby, np. przez mycie rąk w tym samym naczyniu i uczynienia po nim znaku krzyża albo przez podanie ręki zgromadzonym braciom i siostram.

6° Modlitwa powszechna

Po znaku pokoju następuje modlitwa powszechna, podczas której w pobliżu ołtarza nakłada się kadzidło, którego dym oznacza modlitwy wiernych (por. Ap 3, 3—4).

c) Liturgia eucharystyczna

1° Przyniesienie darów

Wierni przynoszą do kościoła dary i składają je w tylnej jego części. Tam także przygotowane są na stoliku dary chleba i wina do Eucharystii. W czasie rytmicznego śpiewu na przygotowanie darów wierni poprzedzani przez akolitów zbliżają się z darami do ołtarza. Kapłan i diakon przyjmują dary, a usługujący składają je w wyznaczonym miejscu. Na ołtarzu składa się tylko dary chleba i wina. Przynoszący dary mówią kapłanowi o ich pochodzeniu i przeznaczeniu. Kapłan przyjmując dary czyni gest wdzięczności.

2° Modlitwa Eucharystyczna

Celem podkreślenia ważności tej modlitwy animator (komentator) wzywa zgromadzonych do zachowania milczenia. W modlitwę tę włącza się całe zgromadzenie przez szereg akłamacji, np. „Amen. On jest jedynym Pośrednikiem”, „Amen. Przez Niego stworzyłeś wszystkie rzeczy” czy „Amen. On zmartwychwstał. On zwyciężył śmierć”. W śpiewanej doksolgii Modlitwy Eucharystycznej lud włącza się dziesięciokrotnie, śpiewając, po niemal każdym słowie, *Amen*.

3 Uwagi na temat posług, postaw i gestów oraz paramentów liturgicznych

a) Posługi

Szczególne miejsce wśród posług w uroczystej liturgii pełni animator (komentator). Jest to rozwinięta forma komentatora, o którym mówi *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* (n. 68a). Jego zadaniem jest wytworzyć więź między kapłanem a zgromadzeniem, dyskretne kierowanie czynnym udziałem wiernych oraz prowadzenie ich modlitwy. Przed Mszą św. przedstawia on kapłana lub kapłanów, jak również innych gości. Może on dokonać wprowadzenia do czytań biblijnych. Idzie na czele procesji z ewangeliarzem i może dokonać wprowadzenia przed jej odczytaniem. Dokonuje również wprowadzenia przed dialogiem Modlitwy Eucharystycznej.

Funkcję szczególną pełnią również lektorzy lub lektorki, którzy przed czytaniem proszą kapłana o błogosławieństwo.

b) Postawy i gesty

Wierni stoją w czasie całej Mszy św. wyjąwszy czytania (z wyjątkiem Ewangelii), przygotowanie darów i rozdzielanie Komunii św. W czasie tych części wierni siedzą. W czasie Modlitwy Eucharystycznej po *Sanctus* aż do doksológii mogą klęczeć.

W czasie oracji, doksológii kończącej Modlitwę Eucharystyczną oraz w czasie wspólnej recytacji modlitwy *Ojcze nasz* wierni mają rozłożone ręce, tak jak kapłan.

W czasie aktu pokuty zajmują postawę prośby o przebaczenie np. przez pochylenie głowy i ramiona skrzyżowane na piersi.

Ruchy rytmiczne, tańce, które wyrażają udział całego ciała w modlitwie przewidziane są: w czasie procesji na wejście, w czasie śpiewu aklamacji po stawieniu się w obecności Bożej (*Gloria* lub inny śpiew), w czasie przynoszenia darów i na zakończenie. Pewien taniec wykonują także ci, którzy w czasie *Gloria* przy okadzeniu obchodzą ołtarz.

Szczególnym gestem jest oddanie czci ołtarzowi albo przez głęboki ukłon, albo przez ukłęknięcie, albo przez prostrację i przez dotknięcie go czołem przez celebransa.

c) Naczynia i szaty liturgiczne, instrumenty

Do sprawowania Eucharystii obok chleba i wina zmieszanego z wodą używa się kadzidła, wody święconej i różnych instrumentów muzycznych.

Użycie kadzidła jest przewidziane w Mszy św. uroczystej: w czasie procesji wejścia, w czasie *Gloria*, w czasie intronizacji Ewangelii, w czasie modlitwy powszechnej, do okadzenia darów, celebransa i wiernych w czasie przygotowania darów. Używać można kadzielnicy albo szali postawionej w pobliżu ołtarza na jego stopniach.

Wody święconej używa się dla pokropienia wiernych w jednej z form aktu pokutnego.

Do tradycyjnych śpiewów afrykańskich używa się tam-tamów i innych instrumentów muzycznych. Gong przewidziany jest w czasie recytacji słów ustanowienia. Dzwonek jest instrumentem animatora (komentatora).

Szaty liturgiczne rozwinęły się w Zairze według własnych form. Strojem kapłana jest ornat według formy przyjętej w Zairze i w kolorze odpowiadającym charakterowi celebracji. Strojem diakona jest dalmatyka uszyta w formie tam przyjętej albo prosta stuła noszona na albie skrzyżowana od lewego ramienia.

Szatą innych usługujących jest zairska forma tuniki kolorem odpowiadająca charakterowi celebracji.

W wielu krajach wprowadzono po Soborze Watykańskim II drobne adaptacje obrzędów i tekstów. Ryt zairski jest pierwszym przykładem gruntownej inkulturacji obrządku rzymskiego przeprowadzonej po ostatnim Soborze.

ks. Stefan Cichy, Katowice

II. DUCH ŚWIĘTY W CELEBRACJI ZBAWCZEGO MISTERIUM LITURGICZNO-SAKRAMENTALNEGO

Papież Paweł VI, na jednej ze śródowych audiencji generalnych, która w dokumentach nauczania papieskiego została zatytułowana: *Lo Spirito Santo Fons Vivus Ignis Caritas*, powiedział: „Jeśli chcemy być wierni magisterium Soboru Watykańskiego II, musimy pogłębić naszą doktrynalną znajomość o Duchu Świętym”¹. Reforma liturgiczna więc, chcąc być wierną nauce so-

¹ *Insegnamenti di Paolo VI*, Città del Vaticano 1971, t. IX, 470.

borowej, postanowiła we wszystkich celebracjach chrześcijańskiej Tajemnicy Zbawienia wypuklić jeszcze bardziej Ducha Świętego oraz Jego ciągłą dynamiczną obecność w liturgii Kościoła (KL 7, 10), która jest uprzywilejowanym miejscem Jego działalności. Duch Święty jest bowiem duszą i sercem Kościoła. Dzięki Niemu Kościół w liturgii eucharystycznej może uaktualnić bezcenną Pamiątkę Śmierci i Zmartwychwstania Pana. On, łącząc Bożą mocą, w celebracjach Chrystusa i Kościoła, całe Misterium czyni je skutecznymi dla naszego uświęcenia i zbawienia. Dlatego św. Bazyli Wielki nauczał: „Do Ducha Świętego zwraca się wszystko, co potrzebuje uświęcenia... Od Niego otrzymujemy poznanie tajemnic, zrozumienie rzeczy ukrytych, dary łaski... radość bez końca i podobieństwo Boże...”²

IV Modlitwa eucharystyczna zaś podkreśla, że Duch Święty jest pierwszym darem Ojca dla wierzących, dla całkowitego uświęcenia świata³. Jest On obecny nie tylko w całym dziele Ojca oraz w życiu i działalności Syna Bożego, Jezusa Chrystusa, ale działa także i dzisiaj, szczególnie poprzez słowo i znaki sakramentalne. Nietrudno więc zauważyć, że to wszystko, co odnosi się do działania Ojca i Syna, ukazuje się w dynamicznym działaniu Ducha Świętego, jako że jest On niewyczerpalnym źródłem mocy Kościoła, duszą każdej modlitwy, każdej celebracji liturgicznej i każdego przejawu życia. Doskonale wyraża to w nr 8 *Ogólnego wprowadzenia do Liturgii Godzin*, gdzie czytamy: „Jedność modlącego się Kościoła jest dziełem Ducha Świętego. Jest On w Chrystusie (Łk 10, 21), w całym Kościele i w każdym ochrzczonym. To właśnie Duch Święty przychodzi z pomocą naszej słabości i przyczynia się za nami w błaganiach, których nie można wyrazić słowami (Rz 8, 26). On, jako Duch Syna, daje nam ducha przybrania za synów, w którym możemy wołać Abba, Ojciec (Rz 8, 15). Nie ma więc modlitwy chrześcijańskiej bez działania Ducha Świętego. On jednoczy cały Kościół i przez Syna wprowadzi go do Ojca”.

Na tej samej zasadzie stwierdzamy, że nie można sobie wyobrazić jakiegokolwiek celebracji liturgicznej bez Ducha Świętego. Obecnie zajmmy się zbawczą rolą Ducha Świętego w sakramentach chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych⁴, a więc w sakramencie chrztu, bierzmowania i Eucharystii.

A. N. Triacca, salezjanin, jeden z czołowych liturgistów włoskich, przybył do Polski w 1986 r. na zaproszenie dyrektora Instytutu Liturgicznego w Krakowie ks. prof. W. Świerżawskiego, z wykładem jubileuszowym o Odo Caselu, odwiedzając Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie, Kutnie i Krakowie, w gościnnych wykładach podjął się interpretacji tekstu *Konstytucji o świętej liturgii* o „obecności Chrystusa w liturgii”. W analizie tekstu konstytucji zwrócił on uwagę nie tylko na obecność Chrystusa: w czynnościach liturgicznych, w ofierze Mszy św., w osobie odprawiającego kapłana, pod postaciami eucharystycznymi czy w Słowie Bożym, ale wykazał, że z tekstu można wydobyć trzy bardzo istotne elementy, określające liturgę: jako *mysterium* — *actio* — *vita*⁵. Warto te elementy zapamiętać, gdyż liturgia rzeczywiście jest Wielką Tajemnicą, wyrażającą się najlepiej w Tajemnicy Paschalnej. Później jest ona akcją liturgiczną, czynnością

² Św. Bazyli Wielki, *Sur le Saint-Esprit*, IX 22 i 23; SCH 17 bis, Paris 1960, 325 i 329.

³ Por. *Præx Eucharistica IV*. w: *Missale Romanum ex decreto Sacrosanctum Oecumenici Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, editio typica altera, Città del Vaticano 1975=MR, s. 468.

⁴ W naszym studium głównie opieramy się na *Ordo Initiationis Christianæ Adulorum*, Città del Vaticano 1972 (odtąd skrót OICA) oraz na tekście w języku polskim: *Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych, dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1988 (odtąd skrót OCWD).

⁵ Por. także ten schemat B. Na d o l s k i, *Duch Święty w liturgii*, *Communio* 8/1988/nr 1, 112.

świętą wyjątkową, wyrażającą się w celebracji liturgicznej, dla życia Ludu Bożego, dla Kościoła, i jednocześnie staje się życiem wierzącego człowieka, które to życie znajduje swój szczyt w celebracji sakramentalnej, dla uaktualnienia Bożej Tajemnicy w Chrystusowym Kościele. Jest rzeczą interesującą, jak te trzy elementy: tajemnica — celebracja — życie, wzajemnie od siebie zależą i nawzajem się przenikają. Nietrudno bowiem zauważyć, jak całe Misterium, poczynając od Wcielenia Syna Bożego, a kończąc na powtórnym przyjściu Chrystusa, dzięki sprawowanym tajemnicom uobecnia się w liturgicznym *anamnesis*. Jak wszystkie święte czynności liturgiczno-sakramentalne upamiętniają to samo Misterium Zbawienia, tak *vita* — życie jest konkretnie obecne w celebracji sakramentalnej poprzez prawdziwe uczestniczenie w świętych obrzędach. Można powiedzieć, iż człowiek jest obecny w celebracji, a celebracja liturgiczna w człowieku przez *methexis*, czyli uczestnictwo⁶.

W świetle tego, co powiedzieliśmy wyżej, zwróćmy uwagę na rolę Ducha Świętego w celebracji wtajemniczenia chrześcijańskiego dorosłych. Nie ignorując innych Osób Boskich, a akceptując Ducha Świętego, spróbujmy odczytać z liturgii tych sakramentów zbawczą tajemnicę Chrystusa i Kościoła, celebrowaną dla człowieka, który dzięki działaniu Ducha Świętego staje się w tej liturgii „nowym stworzeniem”, „adoptowanym synem Ojca”, „dziedzicem” poznawanej Bożej Tajemnicy, uczestnikiem prawdziwej drogi uswięcenia i posiadaczem zaczątków przyszłej radości życia wiecznego. Potwierdza to św. Paweł, gdy mówi, że my, którzy złożyliśmy nadzieję w Chrystusie, którzy usłyszeliśmy Radosną Nowinę o zbawieniu i przyjęliśmy wiarę, zostaliśmy naznaczeni pieczęcią świętego Ducha Obietnicy: „On jest zadatkiem naszego dziedzictwa i przygotowuje odkupienie (ludu), który (Bóg) nabył sobie na własność, na chwałę swojego majestatu” (Ef 1, 14).

1. Duch Święty w sakramentach chrztu i bierzmowania

Chrystus Pan w rozmowie z Nikodemem podkreślił, że aby dostać się do królestwa niebieskiego, trzeba narodzić się do nowego życia, do życia duchowego, którego źródłem jest Duch Święty: „Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci, jeśli się ktoś nie narodzi z wody i z Ducha, nie może wejść do królestwa Bożego. To, co się z ciała narodziło, jest ciałem, a to, co się z Ducha narodziło, jest duchem. Nie dziw się — mówi Jezus do Nikodema — że powiedziałem ci: trzeba Wam się powtórnie narodzić. Wiatr wieje tam, gdzie chce, i szum jego słyszysz, lecz nie wiesz, skąd przychodzi i dokąd podąża. Tak jest z każdym, który narodził się z Ducha” (J 3, 5—6).

Bez Ducha Świętego więc nie ma zbawienia. Co więcej, św. Paweł powie ze stanowczością, że jak nikt, pozostając pod natchnieniem Ducha Bożego, nie może mówić „Niech Jezus będzie przeklęty”, tak nikt też nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego „Panem jest Jezus” (1 Kor 12, 3).

We wtajemniczeniu w sakramenty chrztu i bierzmowania dzieje się podobnie. Duch Święty, który jest Duchem Bożym, najpierw powołuje, a później powoli i systematycznie, poprzez odpowiednie liturgiczne stopnie i okresy wtajemniczenia, wprowadza „sympatyków”, a następnie już katechumenów i neofitów, w Tajemnicę Śmierci i Zmartwychwstania Chrystusa⁷. Dzięki

⁶ Por. A. M. Triacca, *La „methexis” dans l'ancienne liturgie ambrosienne. Contribution des suores eucologiques ambrosiennes à l'intelligence d'un problème liturgique actuel: la participation de l'assemblée*, w: *L'Assemblée liturgique et les différents rôles dans l'assemblée. Conférences Saint-Serge XXIIIe Semaine d'études liturgiques (Paris, 28 juin — 1er juillet 1976)*, Roma 1977, 269—305. Do dziś artykuł ten jest podstawą do różnych fachowych dzieł na temat uczestnictwa w świętej liturgii.

⁷ Por. liturgiczne stopnie i okresy w OICA lub OCWD.

Jego mocy sprawczej wtajemniczani odnajdują siłę do roztropnego poszukiwania i pilnego poznawania Boga oraz siłę do wyrobienia w sobie koniecznej dyspozycji do nawrócenia i wkroczenia na zbawienną drogę⁸. Ten sam Duch prowadzi ich do światła Ewangelii, a w konsekwencji do świętego i nieskalanego życia⁹. Sprawia, że poprzez sakrament chrztu stają się oni pełnymi członkami Kościoła świętego¹⁰, a także godnym mieszkaniem dla Ducha Świętego¹¹. On bowiem, znając Tajemnice Boże (1 Kor 2, 10—11), jako uczestnik Bożego życia Ojca i Syna, w sakramencie bierzmowania obdarowuje ich Duchem mądrości i rozumu, Duchem rady i męstwa, Duchem umiejętności i pobożności, by żyli Duchem świętej bojaźni Bożej¹². W ten sposób przeżywając swoje życie według woli Ojca w Duchu Świętym, w Nim właśnie znajdują niewyczerpalne źródło światła Bożego i nieodzowną pomoc. Zatem każde ich ludzkie działanie po chrzcie i otrzymaniu Ducha Świętego powinno być świadectwem twórczej i dynamicznej działalności Ducha¹³, gdyż „On was wszystkiego nauczy i przypomni wam wszystko, co Ja wam powiedziałem” (J 14, 26).

W liturgii całego wtajemniczenia chrześcijańskiego Duch Święty jawi się jako Ten, który jednoczy wszystkich ochrzczonych na łonie Matki Kościoła w jednej wierze¹⁴ i miłości¹⁵. Element wiary jest tu ogromnie ważny. Cała liturgia chrztu i bierzmowania jest bowiem jednym wielkim wzywaniem Ducha, by zechciał nadać odpowiedni sens gestom, formułom i słowom, i by zechciał je dla nas przemienić w rzeczywistości Boże, co bez głębokiej wiary nie jest możliwe do pojęcia. Stąd będzie zawsze aktualne poczucie św. Ambrożego z *De mysteriis*, który ostrzega: „Nie ufaj tylko oczom twego ciała. Lepiej się widzi rzeczy niewidzialne, gdyż tamte są doczesne, a te są wieczne; lepiej można zobaczyć to, co nie narzuca się naszym oczom, ponieważ możemy uchwycić to w sposób duchowy i oczyma duszy”¹⁶.

Widzieć zaś „oczyma duszy” to tyle samo co wierzyć, podobnie jak wierzyli ojcowie, obmyci wodą chrztu i zaznaczeni Duchem świętym. Do tej wiary odwołujemy się później w całym życiu chrześcijańskim. Dzięki tej wspólnej wierze chrztu rozpoznajemy Ducha Świętego zarówno przy przemianie chleba w Ciało i wina w Krew, w sakramencie chrztu, bierzmowania, a także w sakramencie pojednania, kapłaństwa czy namaszczenia chorych, jak i w wielkiej roli Ducha Świętego przy formowaniu ciała Maryi, dla Odwiecznego Słowa¹⁷, czy chociażby w nieporównalnej z niczym Tajemnicy Chrystusowego Zmartwychwstania. Jesteśmy bowiem świadomi, że nie ma

⁸ Por. OICA nr 19. 1—4, a także B. Cardinali, *Linee catechetico-liturgiche del rito della Iniziazione cristiana degli adulti per una valorizzazione critica della sua indole pastorale*, *Ephemerides Liturgicae* 88 (1974) 192—209.

⁹ Por. OICA nr 114; 170; 257; 322.

¹⁰ Por. OICA nr 383.

¹¹ Por. OICA nr 374.

¹² Por. OICA nr 230.

¹³ Por. OICA nr 163; 213; 382.

¹⁴ Por. OICA nr 389; a także *Wprowadzenie ogólne do OCWD*, gdzie jest mowa o „godności chrztu”, nr 4; oraz 326; 388—389.

¹⁵ Por. OICA nr 23; 37; 76; 83; 98; 114; 148; 177; 178; 190; 198; 210; 250; 254; 288; 376; 390.

¹⁶ Por. PL 16, s. 393.

¹⁷ Zagadnienie to było przedmiotem szczególnego studium na międzynarodowym sympozjum w Rzymie w październiku 1982 r. Materiał został zebrany w książce pt. *Maria e lo Spirito Santo. Atti del 4° Simposio Mariologico Internazionale (Roma, ottobre 1982)*, Bologna 1984.

zmartwychwstania bez Ducha Świętego, jak i wylania Ducha Świętego bez Śmierci i Zmartwychwstania Pana¹⁸.

Oświeceni przez Ducha Świętego zauważmy, że całe wtajemniczenie w sakramenty chrztu i bierzmowania, a również i Eucharystii, jest wielką mistagogią Bożej *Caritas*¹⁹. Jak ograniczona, krucha i niedoskonała miłość człowieka tu w sakramentach chrztu i bierzmowania spotyka się ze wspólną, niczym nie ograniczoną i nieskończoną miłością Boga, tak dzięki oczyszczającemu działaniu Ducha staje się fundamentem Nowego Przymierza między Bogiem a człowiekiem²⁰. Łatwiej dzięki temu można zauważyć, że sprawowane sakramenty święte są dla człowieka i świata prawdziwym błogosławieństwem, gdyż zarówno ci, którzy świętym czynnościom przewodniczą, jak i ci, którzy w nich uczestniczą, kierowani tym samym Duchem i dążący ku wspólnej jedności w Chrystusie, mogą obficie korzystać z owoców sprawowanego Misterium²¹. Wiedzieli o tym doskonale Ojcowie Kościoła. Ich nauka o Duchu Świętym i Jego roli oraz obfitych darach sakramentalnych, zawarta w katechezach prekatechumenalnych dla katechumenów i w katechezach mistagogicznych, jest najlepszym tego dowodem²².

Role Ducha Świętego w sakramencie chrztu i bierzmowania dobrze streszcza liturgiczne pouczenie celebransa, który zanim odmówi modlitwę nad bierzmowanymi, mówi: „Odrodziliście się w Chrystusie, staliście się członkami Ciała Chrystusa i Jego kapłańskiego ludu. Macie teraz przyjąć Ducha Świętego, który został na nas wylany. Pan zesłał Go na Apostołów w dniu Pięćdziesiątnicy, Apostołowie zaś oraz ich następcy przekazali Go ochrzczonej. Również i wy otrzymacie obiecaną moc Ducha Świętego, dzięki której doskonalej upodobnicie się do Chrystusa, będziecie dawać świadectwo o Męce i Zmartwychwstaniu Pana i staniecie się czynnymi członkami Kościoła dla budowania Ciała Chrystusowego w wierze i miłości”²³.

¹⁸ Por. OICA nr 177; 178; 215; 349; 383—384; 387—390; 392, gdzie wyraźnie temat zmartwychwstania występuje. Por. także S. Rinaudo, *La liturgia epifania dello Spirito*, Torino 1980, 52—64, gdzie autor omawia temat: Duch Święty i Zmartwychwstanie Jezusa. O Śmierci i Zmartwychwstaniu Chrystusa oraz działaniu Ducha Sw. na tle historii zbawienia mówi J. Biffi, *L'iniziazione cristiana introduzione alla storia della salvezza*, w: *Rinnovati in Cristo e nello Spirito L'iniziazione cristiana*, Bari 1981, 33—39.

¹⁹ Temat ten był przedmiotem mojej rozprawy doktorskiej, która w części została opublikowana w Rzymie: Adam Durak, *L'iniziazione cristiana mistagogia della carità. Studio teologico biblico liturgico e pastorale dell'OICA*, Roma 1982.

²⁰ Por. OICA nr 117; 255; 339; 373; 379; 392.

²¹ Por. OICA nr 95; 148; 285; 288; 294; 368; 388; 390; por. także: C. Rocchetta, *I sacramenti della fede. Saggio di teologia biblica sui sacramenti quali „meraviglie della salvezza” nel tempo della Chiesa*, Bologna 1982, 257—489; S. Rinaudo, *dz. cyt.*, 183—317, a także T. Federici, *La liturgia dono divino della libertà*, Palermo 1979, 48—91, gdzie w zakończeniu autor podkreśla jeszcze raz, że największym darem Boga jest sama liturgia, ofiarowana człowiekowi wszechczasów, różnych regionów i kultur. Ta pierwotna, ta ziemską, historyczną i w końcu ta niebieską, wieczną, kosmiczną i uniwersalną.

²² Por. Cirillo e Giovanni de Gerusalemme, *La catechesi ai misteri*, Roma 1977, 67—72, 83; G. Crisostomo, *Le catechesi battesimali*, Roma 1982, 121—123, 149—153; por. także liczne teksty Pisma Świętego, mówiące o darach Ducha Świętego, np. Ga 5,22, gdzie św. Paweł mówi: „Owoce zaś ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, werność, łagodność, opanowanie...”; 1 Kor 12, 1—11, gdzie jest mowa o charyzmatkach Ducha Świętego, i inne; por. także OCWD.

²³ Por. OCWD nr 229.

2. Duch Święty w sakramencie Eucharystii

Z celebracji wtajemniczenia chrześcijańskiego wynika, że kończy się ono Eucharystią; albo lepiej, że Eucharystia jest momentem centralnym wtajemniczenia chrześcijańskiego, podobnie jak jest *culmen et fons* całego życia ochrzczonych. Stosunkowo łatwo dało się zauważyć zbawczą obecność i rolę Ducha Świętego w sakramentach do Eucharystii wiodących. Stwierdzamy też, że Duch Święty, czynnie obecny we wszystkich wielkich, historycznych wydarzeniach zbawczych (np. w narodzeniu Pana Jezusa, w Jego chrzcie, Męce i Zmartwychwstaniu, a nade wszystko w samym Zesłaniu Ducha Świętego), jest także czynnie obecny w sakramencie Eucharystii. Podczas gdy chrzest rodzi nowego człowieka na obraz i podobieństwo Boże, a bierzmowanie uzdolnia go do działania według Ducha, Eucharystia, która uobecnia Tajemnicę Paschalną Chrystusa, pozwala temu człowiekowi we Mszy św. obecnie uczestniczyć²⁴. Nie znaczy to, że patrzymy na sakramenty święte jedynie jak na „środek” zysku dla siebie²⁵. Chrzest i bierzmowanie nie są sakramentami dla naszego osobistego uświęcenia. Zadaniem ich jest budowanie przy pomocy Ducha Świętego prawdziwej chrześcijańskiej wspólnoty, jednocześnie nowych członków kapłańskiego ludu i uzdolnienie każdego z nich do uczestnictwa w tajemnicy Chrystusowego kapłaństwa²⁶.

Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych na temat samego uczestnictwa w Eucharystii wypowiadają się bardzo ogólnikowo²⁷. Z osobistego doświadczenia jednak wiemy, że jako ochrzczeni i bierzmowani członkowie Kościoła najlepiej się odnajdujemy we wspólnocie eucharystycznej. W niej najwyraźniej odczuwamy naszą braterską łączność z innymi i zauważamy nasze dziecięctwo Boże²⁸, będąc zawsze pod zbawczym działaniem Ducha Świętego²⁹.

Dynamiczne i twórcze dzieło Ducha w Eucharystii w sposób szczególnie podkreślają Modlitwy eucharystyczne. Dla przykładu posłużymy się tu tekstami z II, III i IV Modlitwy eucharystycznej.

W II Modlitwie jeszcze przed słowami konsekracji kapłan modli się między innymi tak: „Zaprawdę święty jesteś, Boże, źródło wszelkiej świętości. Uświęć te dary mocą Twojego Ducha, aby stały się dla nas Ciałem i Krwią naszego Pana Jezusa Chrystusa”, dodając jeszcze po konsekracji: „Pokornie błagamy, aby Duch Święty zjednoczył nas wszystkich, przyjmujących Ciała i Krew Chrystusa”³⁰.

²⁴ Por. OCWD nr 232—234.

²⁵ Por. B. N a d o l s k i, *Urzeczywistnienie się Kościoła w liturgii w świetle dokumentów Vaticanum II*, Poznań 1981, 69, gdzie autor stwierdza: „Najbardziej charakterystycznym elementem soborowej odnowy sakramentów jest przesunięcie akcentu z sakrament-rytu na Kościół jako sakrament, a więc przejście z pojmowania sakramentu jako środka łaski dla poszczególnego człowieka, na plan Kościoła, który realizuje swoje zbawcze misterium, ukazując światu sens istnienia”. Por. także W. Ś w i e r z a w s k i, *Dynamiczna „Pamiętka” Pana. Eucharystyczna anamneza Misterium Paschalnego i jego egzystencjalna dynamika*, Kraków 1980, 272—274, gdzie autor omawia „konkretyzację podwójnej ekonomii Ducha Świętego w sakramentach wiary”.

²⁶ Por. OICA nr 19; 22; 115; 123; 192; 229; 329.

²⁷ Por. OICA, gdzie zaledwie trzy punkty są poświęcone sprawowaniu Eucharystii nr 232—234, chociaż nie zapominamy, że cała inicjacja — wtajemniczenie chrześcijańskie — do Eucharystii prowadzi.

²⁸ Por. OICA nr 383; 388, a także nr 259 i 339, gdzie jest mowa o synowskiej wolności, darowanej nam przez Ojca.

²⁹ Por. zestawienie tekstów w zakończeniu tego artykułu, a także: A. M. T r i a c c a, *Presenza e azione dello Spirito Santo nell' assemblea liturgica*, *Ephemerides liturgicae* 99 (1985) 349—380.

³⁰ Por. MR, s. 457—458.

W III Modlitwie eucharystycznej, także przed konsekracją, kapłan modli się słowami: „Zaprawdę święty jesteś, Boże... mocą Ducha Świętego ożywasz i uświęcasz wszystko oraz nieustannie gromadzisz lud swój, aby na całej ziemi składał Tobie ofiarę czystą... Pokornie błagamy Cię, Boże, uświęć mocą Twojego Ducha te dary... aby stały się Ciałem i Krwią...”, później zaś po słowach konsekracji celebrans mówi: „... Spraw, abyśmy posileni Ciałem i Krwią Twojego Syna i napełnieni Duchem Świętym stali się jednym ciałem i jedną duszą w Chrystusie”³¹.

W IV Modlitwie eucharystycznej, poza wspomnieniem Ducha Świętego jako sprawcy narodzenia się z Maryi Jezusa Chrystusa i przypomnienia, iż Duch Święty jest pierwszym darem Ojca dla wierzących, kapłan modli się słowami: „Prosimy Cię, Boże, niech Duch Święty uświęci te dary, aby się stały Ciałem i Krwią naszego Pana Jezusa Chrystusa”, po słowach konsekracji modli się o pomoc Ducha: „Wejrzyj, Boże... i spraw, aby wszyscy, którzy będą spożywali ten sam Chleb i pili z jednego Kielicha, zostali przez Ducha Świętego złączeni w jedno ciało i stali się w Chrystusie żywą ofiarą ku Twojej chwale”³².

Tak więc każda z przytoczonych Modlitw eucharystycznych jasno ukazuje niezastąpioną działalność Ducha Świętego. Widzimy Go tu przede wszystkim jako Uświęciiciela, Ożywiciela, Przewodnika, sprawcę Jedności w Chrystusie i Autora żywej ofiary dla Ojca³³.

Poza Modlitwami eucharystycznymi, które są niezaprzeczalnym świadectwem dynamicznej działalności Ducha Świętego, o tym samym w Eucharystii wielu świąt Pańskich, niedziel zwykłych czy świąt mówią formularze modlitewne. Można by wziąć tu za przykład modlitwę po Komunii św. z 32 niedzieli zwykłej, w której kapłan w imieniu zebranego ludu modli się: „Posileni Świętym Darem dzięki Ci składamy, dobry Ojcze, i błagamy, aby moc Ducha Świętego, której nam udzieliłeś w Eucharystii, trwała w nas i przemieniała nasze życie”³⁴.

Nawet na podstawie tylko tych kilku tekstów liturgicznych oraz w oparciu o własne doświadczenie wiary można powiedzieć, że zapowiadany przez Jezusa Chrystusa, a darowany nam przez Ojca Duch Święty ma w Eucharystii swoje określone miejsce i wyjątkową funkcję. On swoim boskim światłem poprzez Liturgię Słowa coraz pełniej odsłania zbawcze Boże Misterium i pozwala krok po kroku podczas liturgicznej *actio* uczyć się prawdziwego uczestnictwa w Uczcie Eucharystycznej. Powodowany uprzedzającą miłością Ojca uobecnia nieustannie całe Misterium Eucharystyczne dla dobra każdego z nas.

W miejsce zakończenia części poświęconej zagadnieniu „Duch Święty w sakramentach chrześcijańskiego wtajemniczenia” przedstawia się tu zestawienie tekstów na temat obecności i działania Ducha Świętego występujących *Ordo initiationis christianae adultorum*. Pozwala to wyobrazić sobie, możliwie kompletnie, dzieło Ducha Świętego w sakramentach chrztu, bierzmowania i Eucharystii³⁵.

³¹ Por. MR, s. 461 i 463.

³² Por. MR, s. 467—468 i 470.

³³ Są to tylko niektóre, z wielu imion Ducha Świętego, które zostały wyakcentowane w nauce soborowej, a które znalazły się w tekstach liturgicznych; por. T. Federici, *I titoli dello Spirito Santo*, w: *Dizionario del Concilio Ecumenico Vaticano secondo*, Roma 1969, 1870—1871.

³⁴ Por. MR, s. 371.

³⁵ Słownik ten przedstawiamy w języku łacińskim, by lepiej wyrazić bogactwo jego treści, „O” przed nr oznacza, że tekst znajduje się we *Wprowadzeniu ogólnym* OICA, „A” po nr, odnosi się do *Dodatku* w OICA. Należy zauważyć, że słownik ten ułożony jest tylko z tych „formuł”, które wprost mówią o Duchu Świętym, w OICA.

- *agere nomine Christi et virtute Spiritus Sancti* O 11
- *ex Spiritu Sancto renascantur christiani* O 25
- *Spiritu Sancto cor ipsorum aperiente* 1
- *accipiant sacramenta Christi et donum Spiritus Sancti* 24
- *a Spiritu Sancto inducuntur in promissam plenitudinem* 27
- *renovationis Spiritus Sancti digni habeantur (electi)* 94
- *in virtute Spiritus Sancti (te rogamus)* 114
- *ab Spiritu ipsi ediscant quae Dei sunt* 163
- *Spiritus Sanctus infirmitatem eorum virtute sua roborat* 163
- *in virtute Spiritus Sancti liberati* 170
- *per Spiritum veritatis fidei testes evadant* 171
- *misit Deus Spiritum Filii sui incorda vestra* 190
- *det eis renovationem Spiritus Sancti (Pater)* 213
- *adimple eos spiritu timoris tui (Domine)* 230
- *da eis spiritum consilii (Domine)* 230
- *da eis spiritum fortitudinis (Domine)* 230
- *da eis spiritum intellectus (Domine)* 230
- *da eis spiritum pietatis (Domine)* 230
- *da eis spiritum sapientiae (Domine)* 230
- *da eis spiritum scientiae (Domine)* 230
- *a Spiritu Sancto ductu in omnem sanctitatem* 254
- *a Spiritu Sancto mundetur* 254
- *descendat per Filium tuum virtus Spiritus Sancti* 258
- *ex aqua et Spiritu Sancto resurgere (in novam infantiam)* 258
- *Spiritus Sanctum confirmet donorum* 268
- *plenitudinem Spiritus Sancti per Confirmationem accipies (particeps fies mensae sacrificii)* 292
- *accipe signaculum Domini Spiritus Sancti* 293
- *templum Spiritus Sancti* 374
- *corda eorum in virtute Spiritus Sancti converte (Domine)* 379
- *a Spiritu Sancti illuminati* 382
- *vivificantis spiritus spem habentes* 386
- *in uno Spiritu baptizati sumus* 388
- *salvos nos fecit per renovationis Spiritus Sancti* 388
- *Deus, Spiritus Sancte* 389
- *ex aqua et Spiritu Sancto in unum populum in Filio Jesu Christo coadunare* 389
- *qui caritatis tuae Spiritu* 389
- *ut Spiritu Sancto regenerentur* 389
- *in Spiritu Sancto ad plenam Ecclesiae catholicae communionem admittaris* 14 A
- *adiuvante Spiritu Sancto (ut)* 30 A
- *Spiritu Sancto illuminati* 30 A

- *ego te baptizo in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti* 0 23
- *Pater, Filius, Spiritus* 262
- *signo vos omnes in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti, ut vivatis in saecula saeculorum* 85
- *singo te totum singo crucis Christi in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti, ut cum Jesu nunc et semper vivas* 323
- *docete omnes gentes in nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti* 388

ks. Adam Durak SDB, Warszawa-Łomianki